

דף שבועי

בס"ד

פרשת בְּרֵאשִׁית, תשפ"ז, מספר 1687

מה פשר הציון המוזר? יוסף קליין

מה משמעות ההשכלה המתקבלת מאכילת העץ? יש המייחסים לה יכולת הבנה ושיפוט, ואחרים מצמצמים את משמעותה של מילה זו. רמב"ן מתארה כיכולת אבחנה בין דבר והיפוכו, ובדומה לו האלשיך רואה בה יכולת אבחנה בין טוב ורע, בין דבר שראוי לאמצו לבין דחייתו. הסבר זה עולה בקנה אחד עם השערת האנתרופולוג קלוד לוי שטראוס בספרו "The Raw and the Cooked"², שהחשיבה האנושית מושתתת על הכרעה בין צמדים בינאריים מנוגדים. בכל צמד יש צד אחד מועדף והאחר דחוי. מבושל עדיף על נא, טוב עדיף על רע, אור עדיף על חושך וכו'. ברוח זו אפשר להסביר, ששאירת ההשכלה של חוה התמקדה ברכישת יכולת הבחנה בין החיובי לשלילי במגוון תחומי החיים. ראב"ע ואברבנאל שוללים משמעות רחבה זו בהנמקה, שהאדם, עם בריאתו, ניהן ביכולת אבחנה בין טוב לרע, ובתוקף כך הוא אמור להימנע מאכילה מעץ הדעת, בהבנה שהדבר צופן בחובו מיתה. עוד קודם לכן, בקריאת השמות לבעלי החיים (בר' ב:ט) ובעבודת גן עדן ושמירתו (ב:טו), נדרשו כישורי חשיבה גבוהים. בעקבות כך אברבנאל סבור, שעץ הדעת הקנה לאוכל ממנו מודעות למערכת הרבייה האנושית, קדושתה וזיקתה לטוב ולרע. הוא מעגן את הצעתו בדמיון בין המילה 'דעת' ב'עץ הדעת' לבין "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ" (בר' ד:א). לכאורה, הסברו אינו לוקח בחשבון נתונים נוספים הכתובים בפרשה, ובהם תוצאות האכילה מהעץ: "וַיֵּאמֶר ה' אֶל-לֵהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לִדְעַת טוֹב וָרָע" (ג:כב). מושג הרבייה שייך בנבראים ולא בבורא. אם נדמה היה לרגע קט, שמשכיל הניחן ביכולת אבחנה בין טוב ורע בוחר תמיד בטוב, אזי במבט רטרוספקטיבי ניכר שהנחה זו שגויה; צאצאי האוכלים מעץ הדעת אחזו ברע, והגיעו לדיוטה התחתונה בדור המבול. משכילים אינם חסינים מטעויות; גם משכילים בתחומי דעת ספציפיים המוכרים כ'מומחים'. כריסטופר סרף וויקטור נבסקי בספרם "דבר

במוזיאון לתולדות ראשון לציון מוצגת תעודת סיום שנה של תלמיד מבית הספר 'חביב', בשנת 1906. ב"ס זה היה הראשון שבו נלמדו כל מקצועות ההוראה בעברית. הציונים ערוכים בדרוג מספרי ובצדם תיאור מילולי. 0 (אפס), 1 (רע מאוד), 2 (רע), 2+ (לא טוב), 3 (בינוני), 3+ (די טוב), 4 (טוב), 4+ (יפה), 5 (טוב מאוד), 5+ (נחמד).

נתמקד בציון הגבוה ביותר 'נחמד', הגם שתיאורים נוספים ראויים לעיון.

ייתכן שהביטוי 'נחמד', מייצג מלומד – משכיל

Scholar ובהתאם לפסוק:

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאָוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנָחֵמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִשְׁתָּה עִמָּה וַיֹּאכַל (בר' ג:ו).

האם זוהי אכן משמעות המילה 'נחמד' בסיפור אדם וחוה? הביטוי מצוי בשני פסוקים בפרשת בראשית, האחד בתחילתה ובזיקה להיבט ויזואלי ובשני בסופו בקשר להשכלה.

תיאור ה': (ב:ט)	כל עץ נָחֵמַד לְמַרְאָה	טוב לְמַאֲכָל	ועץ החיים בְּתוֹךְ הָגֵן ועץ הדעת טוב וָרָע.
מבט חוה: (ג:ו)	כי טוב העץ לְמַאֲכָל	וכי תֵאָוָה הוא לְעֵינַיִם	וְנָחֵמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל

"עץ נָחֵמַד לְמַרְאָה" מוסבר על ידי אברבנאל כהתרשמות מהיופי, ובדומה לכך ספורנו (שם): "משמח ומרחיב הלב". ברוח זו, מטבע הלשון "ועל ארץ חמדה טובה", בברכת 'מעין שלוש' עשויה להתפרש כהתרשמות עמוקה והתפעלות ממעשה ה'. כך הדבר גם בתפילת שחרית: "ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב הדבר הזה עלינו לעולם ועד".

הסבר שונה ניתן למילה 'נחמד' בפסוק: 'וְנָחֵמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל' (ג:ו). על פי שורש המילה ח.מ.ד בבניין נפעל, משמעותה לחמוד, היינו לרצות, לרצות להשכיל (רמב"ן ומלבי"ם).²

Lévi-Strauss, Claude. The Raw and the Cooked. New York: 2
Harper & Row Publishers, 1975.

* פרופ' יוסף קליין, הפקולטה לחינוך.
1 דון יצחק אברבנאל, בר' ב:ט, תשובה לשאלה ט.

כיצד הצליחה חוה לשכנע את אדם לאכול מהעץ? תאוריות במחקר מלמדות ש'קבוצת השווים', היינו אנשים בני גיל דומה וסטטוס חברתי זהה, משפיעים זה על זה במידה רבה יותר מזו של אנשים שאינם בקבוצת השווים. עוצמת ההשפעה של קבוצת השווים גורמת לעיתים לפרט נורמטיבי לבצע פעולות בלתי ראויות. מתברר שאדם לא היה חסין מהשפעה זו.

ב. הבדלי גישות בקבלת החלטות: פעולה בסיסית בקבלת החלטות היא העדפה של חלופות מסוימות ודחייה של אחרות. ההעדפה של חוה לאכול מעץ הדעת, כעצת הנחש, ולא להקדים וליהנות מעץ החיים, מעוררת תהייה לנוכח התועלת הנצחית הצפויה מעץ החיים. סביר להניח, שאילו הוצבה בפני קבוצת נבדקים הדילמה מאיזה עץ לאכול תחילה, מעץ החיים או מעץ הדעת, חלק מהם היו בוחרים בעץ החיים. החלטת חוה עומדת במבחן הסבירות. לא ניכרה דחיפות בטעימה מעץ החיים,⁵ שכן אכילתו לא נאסרה. ייתכן שהאזהרה במוות בעקבות האכילה מעץ הדעת הובנה כהתראה מסיכון, ולא כתוצאה ודאית. כך ניתן להבין את דברי הנחש:

וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תָּמוּתוּן. כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כָּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע (ג:ד-ה).

יודע טוב ורע כא-לוהים עוסק בטוב בלבד, ולכן לא שייכת בו מיתה. ייתכן גם שחוה הסיקה שה' זימן תרופת פלא בדמות עץ חיים שהאוכל ממנו לאחר עץ הדעת זוכה בשכר כפול: דעת וחיים. נראה היה ברושם ראשוני, שחוה התאפיינה בשנאת סיכון נמוכה (נכונות לקבל החלטה שיש בה סיכון) שהתבטאה באכילה מעץ הדעת על אף סכנת המוות הכרוכה בכך. לפי ההסבר שהוצע כאן, חוה נטלה סיכון נמוך בלבד, בהקדמת האכילה מעץ הדעת, והדבר אינו מלמד על החלטה נועזת.

לחתימה, תהא אשר תהא כוונתם של מנסחי גיליון הציונים בבית הספר 'חביב', ניסוחם הנחמד טומן בחובו הערכה רבת ממדים ללומד המצליח, כשוחזר דעת, כמשכיל, כבעל יכולת אבחנה בין טוב ורע, ובתוקף אלה כאהוב על סביבתו. בביטוי 'נחמד' ולא 'מושלם' גלום מסר שאף שהתלמיד זכה בציון 10, הוא אינו מצוי בפסגה; לפניו ניצב אתגר העפלה בעץ הדעת, בפירמדת הידע, מלימוד שורש הידע ועד לצמרתו, מנושאי ליבה משותפים המהווים בסיס כשורש העץ וגזעו, למגוון הסתעפויותיו וענפיו. מהם המתקיימים שנים רבות ואחרים המתחדשים בהתעדכנות הידע. ושמה זו אחת המשמעותיות האלגוריות למילות הפסוק 'כִּי הָאָדָם עֵץ הַחַיָּה' (דב' כ:ט).

המומחים³ ממחישים את עומק השגיאות של מומחים בעלי שם עולמי והיקפם.

גן עדן כזירת עימות רעיוני בין תפיסות וגישות שונות: א. הבדלים בהיררכיה של חשיבות:

התבוננות בסיפור עץ הדעת מלמדת על גישות שונות של "שותפי האירוע".

ה' וחוה: התיאור הא-לוהי של גן עדן הוליסטי: "וַיֵּצֵא אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נִחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע" (ב:ט). בתחילה צוינה נחמדותם למראה, היינו הרושם הפסיכולוגי והנפשי המוטבע במתבונן בהם, זה העיקר. המאפיין השני בהיררכיה הוא תזונתי (וטוב למאכל), ורק לבסוף מתוארת ייחודיות עצי החיים והדעת. מבטא של חוה ממוקד בעץ הדעת בלבד, אף ששתי התכונות הראשונות שייחסה לעץ הדעת אפיינו, לדברי ה', את כל עצי הגן. בראש מעייניה הייתה התועלת התזונתית מהעץ, ורק לאחר מכן המראה המעורר תאווה לעיניים. תרומת העץ להשכלה נמנית כמאפיין האחרון. מבטא ההיררכי של חוה מקבל משמעות באמצעות תאוריית הצרכים של מסלאו. לפיה, האדם שואף להגשים צרכים פיזיים קיומיים ועם השגתם פונה לממש צרכים ואתגרים ברמה גבוהה יותר. אומנם, המלב"ם כותב (שם):

(ש)האדם בתחילת יצירתו נברא באופן שלא יחסר לו כל דבר, כי הושיבו בגן וברא בו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל עד שלא יחסר לחמו ולא הצטרך לבוש ומעון.

ברם, הצעד הראשון בהתקדמות למימוש האתגרים הגבוהים הוא וידוא שהבסיסיים קיימים בהתמדה, דבר המעניק ביטחון בהעפלה לפסגה. כך נעה חוה מבדיקת צורכי התזונה לסיפוק פסיכו-פיזיולוגי לאתגר ההשכלה.

אדם וחוה: מדוע פנה הנחש אל האישה דווקא?

שמה ניצבים לפנינו ניצנים של הבדל בתפיסת יחסי הגומלין בין אמונה ורציונליות. הם מתגלים מאוחר יותר בבהירות, בדפוס החשיבה הדיפרנציאליים של האבות והאימהות.⁴ אדם הראשון הכיר את בוראו והשליך עליו את יהבו. סביר להניח שראה את עץ הדעת כפי שראתה אותו חוה, ואף על פי כן לא שת ליבו אליו, שכן אמונתו הייתה לזרקור בנייתוב דרכו. לא הייתה, אפוא, תועלת בפניית הנחש אליו. חוה האמינה אף היא בבורא עולם, אך בדרכה הייחודית, וייתכן שסברה שהזיקה בין אמונה ושיקול דעת אנושי היא דו-סתרית; "הַשְּׂמִים שְׁמִים לָהּ וְהָאָרֶץ נָתַן לְבָנִי אָדָם" (תה' קטו:טז). כשמצויים בידי האדם אמצעים לעיצוב המציאות, אזי לגיטימי לפרש את האמונה באמצעותם. גם באירוע תנורו של עכנאי לא השגחו בבת קול ונסמכו על הכרעה אנושית. בתוקף האוטונומיה של האדם עלי אדמות, בחרה חוה בדעת – מותר האדם מן הבהמה.

5 יש מפרשים הסבורים שעד האכילה מעץ הדעת לא הבחינה בעץ החיים. משמע מדבריהם שאילו הבחינו בו היו מתעדפים אותו. אנו צועדים באור הפשט שאין בו רמז שחוה לא ראתה את העץ.

3 כריסטופר סרף וויקטור נבסקי, **דבר המומחים**, גלורי, 2009.

4 ראו: י. קליין, משוגת לב וגדלות דעה בפרשת העקדה, **דף שבועי** לפרשת וירא, מס' 627.

מה מצופה מהאדם לעשות – מבט ל"מעשה בראשית" בעז שפיגל

ריסקין. הדברים נוגעים למנהגו הידוע של הרבי מלובביץ', לעמוד במשך שעות ארוכות ולחלק שטרות של דולר אמריקאי להמוני האנשים שבאו לשאול בעצתו ולהתברך מפיו. וכך מספר הרב ריסקין:²

זכיתי כמה פעמים להיוועד איתו ביחידות, ובאחת מהן שאלתי אותו לפשר הנוהג סוחט הכוחות הזה. הדעה הרווחת הייתה שהרבי רצה לרמוז שאם אפילו הממשל האמריקאי בחר להטביע על השטרות את המילים "בא-ל-מבטחננו", קל וחומר שאנו היהודים, מאמינו הוותיקים, צריכים להפנים את המסר של ביטחון בה'. לשאלתי ענה הרבי בשאלה: מה אתה חושב?

הצעתי בהיסוס שאולי, היות שהדימוי הרווח בציבור לגבי אדמו"רים הוא שהם **לוקחים** "פדיון" מהחסידיים הבאים להתברך אצלם, הרבי רוצה להראות שמנהיג רוחני יהודי צריך לתת, לא לקחת. הרבי הגיב בחיוך מאיר, שאת חמימותו אני יכול להרגיש עד היום. ואז הוא ציטט את הפסוק הידוע **"וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ"** (וי' יט:יח), וביאר, ש"כמוך" הוא תיאור הסיבה: עליך לאהוב את רעך מפני שהוא כמוך. כשם שלעצמך אתה "נותן" מטבע קיומך, כך גם עליך לתת לאחרים. "לאהוב", אמר לי, "פירושו לתת. אני מנסה ללמד זאת באמצעות מתן דוגמה; אם אני נותן למישהו דולר, אני יכול לקוות שגם הוא ייתן משהו למישהו אחר. ואם כולם ייתנו לכולם, יבוא משיח צדקנו". העולם יתוקן וייגאל כשבני האדם יאהבו זה את זה וייתנו זה לזה.

אכן, נראה שהקב"ה בכבודו ובעצמו הוא המקור הראשוני ובניין האב להנהגה של דוגמה אישית, ובפרט להדגמה של נתינה ועשיית טוב, כפי שמשקף כבר בבריאתו את העולם ואת האדם.

ראשית, על מגמה זו מלמדת מילת המפתח **"טוב"** המלווה את ימי הבריאה של הדומם, הצומח והחי. היא משולבת בהם שוב ושוב בהיגד החוזר **"וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב"**, ומקבלת משנה תוקף ביום השישי, עם סיום הבריאה, בקביעה (בר' א:לא): **"וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד"**.⁴

"מעשה בראשית" הוא התיאור שבתחילת התורה על שבעת ימי בראשית: בריאת העולם בשישה ימים וברכת היום השביעי וקדושתו (בר' א:א-לא; ב:א-ג) – ועליו בלבד מוסב הקושי שיידון להלן.

למרות הפירוט של הנבראים בכל יום ויום, והיחס המיוחד של א-לוהים לאדם שנברא בצלמו ביום השישי, דומה שהעיקר עדיין חסר. השאלה המתבקשת נותרה פתוחה: מה מצפה א-לוהים מהאדם, נזר הבריאה, שיעשה כאן בעולם? אומנם, באותו יום שישי שבו נברא האדם, התורה מספרת על ברכת ה', ועל ההנחיות שנתן לאיש ולאישה (שם א:כח-כט):

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבַשְׁתָּהּ וּרְדוּ בָדָגָת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע... וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ.

ואולם, דווקא בשל כך השאלה מתעצמת: האם זהו כל הייעוד המצופה מהאדם עלי אדמות? האם תפקיד האנושות מסתכם אך ורק בשליטה על בעלי החיים, בהתרבות ובאכילה?

יש לזכור כי גם הדגים והעופות שנבראו ביום החמישי זכו לברכה דומה מאת א-לוהים, כפי שכתוב (שם א:כב): **"וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ"**. זאת ועוד, בשלב זה מאכל האדם היה מן הצומח כמו מזונם של בעלי החיים, כפי שהבהיר א-לוהים בסוף הנחיותיו (שם א:ל): **"וְלָכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְלָכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלָכָל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ"**. כך שהשאלה רק הולכת ומתחדדת: הייתכן שהציפיות מבני האדם ומבעלי החיים הן דומות?!

כמדומה שפשוטו של מקרא מספק תשובה לשאלה מהותית זו; אם לא במפורש, הרי שבמשמע. אלא שבטרם נציע את התשובה, וכדי לחדדה, נקדים בדברים המופיעים באחד מספריו של הרב שלמה

* ד"ר בעז שפיגל מרצה ב"עולמות – בית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית", אוניברסיטת בר-אילן.

¹ יש מבעלי המחשבה בדור האחרון שהדגישו כי למזון עצמו יש חלק ממשי בתכלית חיי האדם, בכך שהוא מציב בפני האדם שפע של הזדמנויות יומיומיות להודות לה' ולהללו על טובו הגדול, על החיים הניתנים באמצעות המזון, ועל הריבוי העצום של ההנאות והטעמים שיש באכילה ובשתייה (ראו למשל: ר"א מילר, **שיחות תורה אביגדור**, ירושלים תש"פ, עמ' תקכא-תקלג; רש"ד פינקוס, **תפארת שמשון** על התורה, בראשית, ירושלים תשס"ט, עמ' ש-דש). ברם, הגם שאין ספק שהודאה לה' היא ערך גדול וחשוב ביותר, כפי שנאמר בתהלים (צב:ב): **"טוב להודות לה'"**, ובתפילה נשמת כל חי: **"שכן חובת כל היצורים לפניך ה'... להודות להלל לשבח..."**, ובדברי הפייטן: **"ואבית תהלה מְבֹשֵׁר וְדָם"**, אין זה מסתבר שבכך מסתכם כל ייעודו של האדם בעולם. זאת ועוד, ערך זה אינו נזכר, אף לא במשתמע, במעשה בראשית.

² ר"ש ריסקין, **יהדות: סיפור אהבה**, מבט תיאולוגי, מוסרי וציוני, ידיעות ספרים, ראשון לציון 2024, עמ' 30.

³ מילת מפתח (הרווחת במחקר במונח: "מילה מנחה") היא מילה החוזרת מספר פעמים בטקסט אחד, ומשמשת אמצעי להבעת המסר המרכזי שלו. ראו: י' כץ, **אומנות הסיפור במקרא**, ירושלים תשפ"ה, עמ' 24. על תופעה זו של מילה החוזרת במקרא, על גווניה וסוגיה, ראו למשל: כץ שם, עמ' 37-14; י' גרוסמן, **גלוי ומוצפן**: על כמה מדרכי העיצוב של הסיפור המקראי, בני ברק 2015, עמ' 105-152.

⁴ יש שראו באמירות החוזרות ומפורשות בתורה על א-לוהים הרואה "כי טוב" ו"טוב מאוד" הדגמה חינוכית

מידות האל, המידה שנגלתה בימי בראשית, באופן ניכר ומובלט, היא היותו מיטיב לברואיו, נמצא שגם המילה המנחה "צלם" מכוונת אותנו אל אותו מסר יסודי: מצופה מן האדם להיות פעיל, ליצור ולהשפיע טוב על סביבתו.⁹

יש להדגיש, כי מלומדים רבים כבר העירו שפרקים א-יא בספר בראשית – בטרם דיבר ה' עם אברהם – שונים משאר חלקי התורה בכך שאינם עוסקים באבות ובשבטים, בעם ישראל ובמצוותיו, אלא נראה שהם מופנים לכל באי העולם.¹⁰ בתוכניהם ובסיפוריהם הם נושאים מסרים ותובנות לכלל האנושות. לאור זאת, כל אשר אמרנו עד כה מתייחס לכל בני האדם ולכל אומות העולם, שכן מכולם מצפה הקב"ה לעשיית טוב במהלך חייהם.¹¹

נחתום ונאמר: מעשה בראשית מסתיים בפסוק: "וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבַת מְכַל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בר' ב:ג). במילים אחרונות אלו, א-לוהים פונה, כביכול, לכל אדם בעולם ואומר: 'אני בראתי את העולם בשישה ימים, הכנתי עבורך את כל התשתיות והמשאבים; מכאן ואילך מגיע תורך, עליך מוטל "לַעֲשׂוֹת". ואם תשאל: מה בדיוק עליי לעשות? למד ממני – ועשה טוב!¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן-שיף

האדם ליישם בחייו את "ג המידות, וכן מידות נוספות של ה'.

9 בספרו **האדם הבוחר - הסיפור המקראי כדרמה של בחירה** (ירושלים תשע"ה), מעמיד צבי שמעון את האדם ואת בחירתו החופשית בין טוב לרע במרכז הסיפור המקראי, ודן במורכבותה של בחירה זו אצל דמויות שונות במקרא. לפי דברינו כאן, כבר בפתח התורה, בתיאור בריאת העולם והאדם, משוקעת ומרוזת הציפייה השמימית מן "האדם הבוחר" – להידמות לבוראו ולבחור בטוב.

10 הדגמה נרחבת לתפיסה זו, ראו: Jeffrey M. Jaffe, *Genesis – A Torah for All Nations*, Jerusalem 2021.

11 כבר חז"ל רמזו לכך באמירתם: "עשרים ושישה דורות קדמה דרך ארץ את התורה" (ויקרא רבה, ט, ג). משמעות דבריהם היא שעוד לפני מתן התורה, ציפה האל-מכלל בני האדם להתנהלות אנושית ערכית ומוסרית ("דרך ארץ"). ציפייה אוניברסלית זו נותרה בעינה, אלא שכלפי עם ישראל היא התרחבה והעמיקה עם תרי"ג המצוות.

12 כך העיד ר' יצחק מוולוז'ין על אביו ר' חיים מוולוז'ין (בהקדמתו לספר **נפש החיים**): "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרים ככל אשר ימצא בכוחו לעשות". ובדומה לכך אמר ר' משה סופר: "עיקר טובתו של אדם להטיב לאחרים וללמד דעת לאחרים" (**דרשות חתם סופר**, לשבת שובה תק"ע, מהד' ר"נ שטערן, חלק א, ירושלים תשל"ד, דף יח ע"ג).

אמור מעתה: אף שבימי בראשית לא הגדיר הקב"ה במפורש את תפקיד האדם, הוא הדגים אותו במעשיו ובכך לימד לדורי דורות: 'אני עשיתי טוב והרביתי לעשות טוב, הִיָּה כְמוֹתִי וְעֲשֵׂה כְּמַעֲשֵׁי'.

יתרה מכך: הגם שביום השני – ובו בלבד – לא נאמר "כִּי טוֹב", הרי שביום שלאחריו נכפלה האמירה ונאמר פעמיים "כִּי טוֹב" (בר' א:י, יב). בכך מועבר מסר נוסף באמצעות דוגמה אישית: גם אם היה יום שכבר חלף עבר, ומכל סיבה שהיא לא נעשה בו טוב, ניתן לתקן זאת ביום המחרת, להשלים את החסר ולהכפיל את הטוב בעולם!⁵

חיזוק למסר המרכזי של עשיית טוב משתמע ממילה מנחה נוספת, החוזרת בהטיות שונות בתיאור בריאת האדם: "צֶלֶם". כך נאמר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ... וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וְנִקְבָּה בָרָא אֹתָם (בר' א:כו-כז).

יהיה פירוש המושג "צלם" אשר יהיה, מוסכם שהוא מלמד על דמיון מסוים בין היוצר לנוצר. ואולם, נראה שהופעתו כאן שלוש פעמים אינה באה ללמד רק על נתון קבוע באדם מטבע בריאתו, אלא על ציפייה שמימית תמידית. לאמור: זוהי תביעה מן האדם לבטא ולממש את הצלם הזה בחייו, באמצעות מעשים שבהם יִדְמָה לא-לוהיו.⁶

במה יכול היצור האנושי להידמות לבוראו? אם לא בהליכה בדרכיו ובאימוץ מידותיו, כפי שהתורה עתידה לדרוש במפורש⁷ מעם ישראל.⁸ מאחר שמכל

לאדם, המלמדת על הצורך לשבח, להחמיא ולומר מילים מחזקות לזולת, בין שמדובר בבעלי מלאכה, מורים ומרצים, מחברי ספרים ומושכים בעט או בני זוג ומשפחה. יתרה מכך, לפי מדרשי חז"ל, היו ליקויים מסוימים בהליך הבריאה, כגון האור המיוחד שנגנז, חטאה של האדמה שלא הצמיחה עץ שטעמו כטעם פרי, ומיעוט הירח (כמובא בפירוש רש"י לבראשית א:ד, יא, טז). מכאן שא-לוהים מעביר מסר נוסף: גם כאשר המציאות אינה מושלמת, יש להכיר בטוב הקיים, להבליט אותו ולשבחו. ראו: Rabbi Sholom Smith, *Rav Pam on Chumash*, Brooklyn 2010, pp. 19-22.

5 בדומה לאשר מצינו בויקרא רבה (כה, א): "נכשל אדם בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה – אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפין, ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים". הרי שהכפלת כמות הלימוד יש בה ממד מתקן ומכפר, ונראה שכן הוא גם כוחה של הכפלת הטוב.

6 בתביעה זו הכירו כבר אבות העולם, בה נבחנו, ובקיומה עד קצה השלימות הם הלכו והתעלו. ראו: ר"ד כ"ץ, **הסבא מסלבדוקה**, ירושלים תשנ"ו, 'משימתו העליונה של האדם', עמ' 129-119.

7 במגוון פסוקים, כמו: "לִלְכֹת בְּכָל דְרָכָיו" (דב' י:יב; יא:כב); "אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכּוּ" (שם יג:ה); וְהִלְכֹת בְּדְרָכָיו" (שם כח:ט). וכפי שבארו חז"ל (בבלי סוטה, י"ד ע"א): "וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר (דב' ד:כד): 'כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָכְלָה הוּא'! – אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא".

8 על דרישה זו עמד במיוחד ר' משה קורדובירו בחיבורו **תומר דבורה**, שבו כתב (תחילת פרק א): "האדם ראוי שיידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה, צלם ודמות... שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, לפיכך ראוי שיידמה אל פעולות הכתר שהן "ג מדות של רחמים עליונות... אם כן, ראוי שתמצאנה בו שלוש עשרה מידות אלה". הרמ"ק מסביר בחיבורו זה כיצד על